

DÜNYA-SİSTEM TEORİSİ BAĞLAMINDA SOSYAL BİLİMLERİN BİLİMSELLİĞİNİ SORGULAMAK

Erkan DİKİCİ¹

ÖZ

Sosyal bilimlerin pozitivist bir kimliğe bürünmesi beraberinde bir takım metodolojik sorunları getirmiştir. Sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalması, sosyal bilimlerin yaşadığı sorunların genel bir tanımlanması olarak kabul edilebilir. Sosyal bilimlerin yaşadığı sorunlar ve beraberinde ortaya çıkardığı kriz, sosyolojiyi de etkilemiştir. Bu durum, birçok sosyal bilimci/sosyolog tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin başında Immanuel Wallerstein gelmektedir. 1970’li yıllarda önem kazanan Dünya-Sistem Teorisi ile adından söz ettiren Wallerstein, sosyal bilimlerde/sosyolojide yaşanan sorunları ve krizi, kapitalizme yönelik eleştirileri ile açıklama gereği duymuştur. Artık sosyal bilimlerde yeniden yapılandırmanın gerekliliğine işaret eden Wallerstein, Dünya-Sistem Teorisine yönelik görüşleri ve eleştirileri ile sosyal bilimlerin bilimselliğini sorgulamıştır. Tarihsel sosyal bilimlere dikkat çeken Wallerstein, bunun için bir mücadelenin çağrısını yapmıştır. Bu bağlamdan hareketle çalışmada, Wallerstein’in modern-kapitalist dünya-sistemine yönelik eleştirilerine yer verilirken, ortaya attığı Dünya-Sistem Teorisi incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Wallerstein’in Dünya-Sistem Teorisi’nden hareketle, sosyal bilimlerde yaşanan krizi ele alarak sosyal bilimlerin bilimselliğini sorgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Immanuel Wallerstein, Sosyal Bilim, Dünya-Sistem Teorisi, Modern, Kapitalist.

QUESTIONING THE SCIENTIFIC OF SOCIAL SCIENCES IN THE CONTEXT OF THE WORLD-SYSTEM THEORY

ABSTRACT

Social sciences imposing a positivist identity brought with it a number of methodological problems. Insufficiency in explaining social reality can be accepted as a general definition of the problems faced by social sciences. The problems faced by the social sciences and the crisis that they brought along also affected sociology. This has been criticized by many social scientists / sociologists. Immanuel Wallerstein is one of these critics. Wallerstein, who made a name for himself with the World-System Theory gaining importance in the 1970s, felt the need to explain the problems and crisis in social sciences / sociology with his criticisms about capitalism. Now pointing to the necessity of restructuring in social sciences, Wallerstein questioned the science of social sciences with his views and criticisms of world-system theory. Drawing attention to the historical social sciences, Wallerstein called for a struggle for this. Moving from this context, Wallerstein's criticism of the modern-capitalist world-system was examined, while the World-System Theory he put forward was examined. The purpose of the study is to question the science of social sciences by addressing the crisis experienced in social sciences based on Wallerstein's World-System Theory.

Key Words: Immanuel Wallerstein, social science, World-System Theory, Modern, Capitalist.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
DOI Numarası: <https://doi.org/10.37991/sosdus.733192>

Giriş

Sosyal bilimlerin gelmiş olduğu nokta, günümüz akademik çevreleri tarafında bir kriz (kaos) halinde olduğu yönündedir. Bu durumun açıklanmasında, daha doğrusu söz konusu krizin ne(ler) olduğuna dair yapılan açıklamaların gösterdiği hedef, sosyal bilimlerin, sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalmasıdır. Asıl hedef ise, sosyal bilimlerden yapılan açıklamaların teorik ve pratik anlamda birtakım sıkıntılara sahip olmasıdır. Metodolojik anlamda dile getirilen bu sıkıntıların başında, teorik ve pratik olarak sosyal bilimlerin içerisinde yaşanan ve çözümü konusunda netlik kazanamayan metodoloji problemi gelmektedir.

Sosyal bilimlerdeki belirsizlik, sosyolojik teoride görülen krizle bağlantılıdır. Sosyoloji, bir bilim olarak ortaya çıktığı yıllarda, Avrupa’da kendisine önemli bir misyon edinmiştir. Batı’da ortaya çıkan sosyoloji anlayışının amacı, sanayileşme ile birlikte görülen sosyal sorunların bir fotoğrafını çekebilme ve o güne kadar yaşanmamış olaylara odaklanmaktır (Sağır, 2014: 10). Böylece sosyoloji, bu süreçte, Batı’da yaşanan sosyal sorunların neticesinde ortaya çıkan yeni sorunların en derin olarak hissedildiği, yöntem tartışmalarının kendisi üzerinden yapıldığı alan olarak sosyal bilimlerdeki metodolojik tartışmaların yürütüldüğü “kriz” masasına dönüşmüştür (Öztürk, 2016: 12). Ortaya çıkan krizin üstesinden gelmek için birçok sosyal bilimcinin ortaya attığı görüşler vardır. Nitekim bu sosyal bilimcilerden birisinin de, Batı’nın modern-kapitalist sosyal bilim anlayışını eleştiren ve ortaya attığı Dünya-Sistem Teorisi ile 20. yüzyıla damga vuran Immanuel Wallerstein’dir.

Sosyal bilimlerin içinde bulunduğu durum ve kriz hali, beraberinde birtakım eleştiriler getirmiştir. Söz konusu eleştirilerin odağında, sosyal bilimlerin tek yönlü yöntemciliğe saplanması ve sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalmasına yönelik bir anlayış yer almıştır. Sosyal bilimlerin, sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalışı, özellikle metodolojik ve teorik anlamda bir krizin yaşandığı iddialarını ortaya çıkarmıştır. Fransız geleneğinde baş gösteren pozitivist paradigma ile Alman felsefesinde ortaya çıkan anlamacı/yorumlamacı paradigma arasındaki ikilik, söz konusu krizin asıl kaynağını oluşturmuştur. Sosyal yaşamın, doğal dünyadan farklı olduğunu kabul eden pozitivist paradigma ile toplumsal gerçekliklerin doğal bir gerçeklik gibi açıklanamayacağını kabul eden anlamacı/yorumlamacı paradigma, aynı zamanda sosyal teorinin içerisinde bulunduğu krizin de nedeni olarak açıklanabilir (Dikici, 2018: 50-51). Sosyal bilimlerde yaşanan kriz ve belirsizlik haline yapılan eleştirilerden birisi de çalışmanın konusunu oluşturan Wallerstein tarafından olmuştur. Çünkü Wallerstein, Batı’nın kapitalist sisteminin etkisinde kalan sosyal bilimin, sosyal gerçekliği açıklamadaki yetersizliğini görmüş ve böylece sosyal bilimlerde, birtakım değişimlerin sinyalinin vermiştir. Bu yeni anlayışın şekillenmesinde, Dünya-Sistem Teorisi etkili olmuştur.

Bu bağlamdan hareketle, üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, sosyal bilimlerin sosyal gerçekliği açıklamakta yaşamış olduğu krizler ortaya konulmuştur. Bu krizler sonucunda ortaya çıkan yeni sosyal bilim anlayışlarına (paradigmalarına) Immanuel Wallerstein tarafından, Dünya-Sistem Teorisi’nden hareketle, bir yenisinin eklendiği görülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Wallerstein’in modern-kapitalist dünya sistemine yönelik eleştirileri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Wallerstein’in, sosyal bilim/sosyoloji alanında oldukça önemli olan ve kabul gören bir sistem olarak Dünya-Sistem Teorisi ele alınmıştır. Böylece Wallerstein’in düşünce sistemini oluşturan ve 1970’lerden sonrasına damgasını vuran Dünya-Sistem Teorisi’nin, modern-kapitalist sosyal bilimlerin ağır bir eleştirisi olduğu ortaya konulmuştur.

Sosyal Bilimlerde Yaşanan Kriz

Sosyal bilimlerin felsefesinin tarihine bakılınca "sosyal bilimlerin bilimsel midir ya da bilimsel olabilir mi?" sorularının tartışıldığı görülmektedir. Bilimsel olma iddiasında olan sosyal

bilimciler, çalışmalarına model olarak doğa bilimlerini almışlardır. Dolayısıyla sosyal bilimlerin felsefesi de, geleneksel olarak, sosyal bilimlerin bu iddiasındaki başarısına ve sosyal bilimlerin, doğa bilimlerine benzeyen ve benzemeyen yönlerine ilişkin değerlendirmelere dayanmıştır. Bugün ise sosyal bilimlerin bilimselliği meselesi bir kriz haline gelirken, eski popülaritesini kaybetmiştir (Fay, 2001: 11-12). Bu durumun anlaşılması ve genel-geçer bir kabulün görülmesinde, doğa bilimlerinin pozitivist metodolojisinin sosyal bilimlere yeterli gelmemesi ve sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalması etkili olmuştur.

Sosyal bilimlerin bilimselliği yönündeki kriz, sosyal bilimlerin felsefesi alanına ilişkin birtakım problemleri beraberinde getirmiştir. Aslında sosyal bilim disiplinlerinin sahip oldukları yöntemi kendisine konu edinen sosyal bilimlerin felsefesi, "toplumsal bilginin bilimsel statüsü problemi" üzerine inşa edilmiştir. Buna göre doğa bilimleri dışında ayrı bir kategori olarak sosyal bilimlerin mümkün olup olmadığı; sosyal bilimlerin kendilerine özgü yöntemleri, toplumsal fenomenlerin nedensel açıklamasının olanağı; toplum ve doğa ilişkisi, bilimde değer yargılarının etkisi ya da bilimin normatif temellendirilmesi gibi ortaya çıkan sorunlar; sosyal bilimlerin felsefesinin ilgi alanı içerisine yerleşmiştir (Şimşek, 2011: 26-27). Sosyal bilimlerin felsefesi, sosyal bilimlerin doğasını anlamaya yönelerek, genel metodolojiye ilişkin sorunlar yanında sosyal bilimlerin kendilerine yönelik algılarının ne olduğu, kurumsal yapılarının teorik yapıları üzerindeki etkileri, sosyal bilimlerin toplumsal rolü gibi konuları ele almıştır (Şimşek, 2011: 29). Bu bağlamda, sosyal bilimlerde yaşanan kriz, doğa bilimlerinin yönteminin sosyal bilimlerde uygulanabilirliği ölçüsünde şekillenmiştir.

Sosyal bilimlerin içerisinde bulunduğu krizi özetleyen soru, "Sosyal bilimlerin bütün yönleriyle doğa bilimleriyle aynı kategoride ve aynı bilim mantığı içinde mi değerlendirilmeli, yoksa sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı, kendine özgü bir bilim modeli içinde mi tanımlanmalıdır?" şeklindedir. Sosyal bilim, her ne kadar doğa biliminin sahip olduğu metodolojiye göre ortaya çıkartılmış ya da benzetilmiş olsa da günümüzde pek çok sosyal bilimci bu düşünceden uzaklaşmıştır (Esgin ve Arslan, 2011: 378). Günümüzde sosyal gerçekliği anlamak ve açıklamak için ihtiyaç duyulan, doğa bilimlerinden farklı ve yeni bir sosyal bilim paradigmasıdır. Pozitivizme ve doğa bilimlerinin yöntemine yönelik eleştiriler, sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur.

Pozitivizme yapılan eleştiriler, doğa bilimlerinin yönteminin, sosyal bilimlere uyarlanamayacağı üzerine şekillenmiştir. Sosyal bilimlerde sosyal gerçekliği anlamak ve açıklamak için yapılacak çalışmalarda bilinç durumu, kültürel normlar ve kültürel değerler, sosyal gerçekliğin ortaya çıkardığı sembolik anlam, çeşitli biçimlerde doğa bilimi ile sosyal bilim arasında bir ayrım ortaya çıkarmıştır. Bu ayrım sonucu, doğa bilimlerinden kaynaklı metodolojik bir boşluk doğmuştur. Kesinlik iddiası ortaya atan pozitivist bir bilim düşüncesine karşı Alman düşünce geleneğinden, birtakım eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu eleştirilerin genel çerçevesi, sosyal gerçekliğin sahip olduğu tarihsellik ve değer içeriği, doğal bilimlerden farklı olması yönünde şekillenmiştir (Hira, 2000: 86).

Sosyal bilimlerin gerçekliği açıklama noktasında yetersiz kaldığı, onun teorik ve metodolojik yönelimlerinin problemleri olduğu şeklindeki tartışmaların geçmişine bakıldığında, pek de yeni olmadığı görülmektedir. Bu tartışmalar karşısında kendisinden beklentileri yeterince karşılayamayan sosyal bilimlerin, hızlı değişimlerle yüzleşme konusunda başarısız olmuştur. Sosyal bilimlerin bu başarısızlığın en önemli nedeni olarak, genellikle onun bilim tanımlaması açısından yaşadığı belirsizliklere dikkat çekilmiştir (Esgin ve Arslan, 2011: 375). Aslında sosyal bilimlerin ortaya çıkış sürecine dikkat edildiğinde, bilim olma ve bilim olduğunu kanıtlama çabasıyla iç içe olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, sosyolojinin, birbiriyle ne kadar karşıt etkileri temsil etseler de, iki ana damarına da (pozitivist ve yorumlamacı) damgasını vurmuştur. Modernitenin etkisiyle, teori ve yöntemle ilgili meseleler de sosyal bilimlerin bilim

olma serüveninde, yani bilim olarak temellendirilmesi ve meşrulaştırılması çabasında önem kazanmıştır (Taş, 2011: 20).

Modernliğin bir ürünü olarak sosyal bilimler, ortaya çıkışını ve günümüze değin varlıklarını sürdürmelerini modernliğe borçludur. Varlık nedenleri ve hayat alanları (yuvaları) modernlik olan sosyal bilimler, modernliği anlama çabası üzerine inşa edilmiştir. Kendisine ilgi alanı olarak modernliğin ortaya çıkardığı sorunları ve sorunlu doğasını konu edinen sosyal bilimler, modernite ile birlikte inşa edilen yapıların anlaşılması, onun açmazlarının kavranılması ve sorunlarına çözüm üretilmesinin girişimi olarak tarif edilmiştir. Bu şekilde bakıldığında, sosyal bilimlerin doğasının tartışmalı ve problemlili olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, problemlili olarak görülen yönleri sorgulanmalıdır. Bu bağlamdan hareketle, sosyal bilimleri, sosyal gerçekliği analiz eden bilim dallarının genel adı olarak tanımlayan Kızılcılık (2004a: 1), mevcut/fiili sosyal bilimlerin, sosyal gerçeğin anlaşılması için uğraş veren disiplinler olduğuna dikkat çekmiştir. Sosyal bilimlerin bu uğraşı, aynı zamanda başlı başına bir kriz olarak düşünülmektedir. Bu noktada, sosyal bilimlerin bilimselliğine dair sorgulama tekrar gündeme gelmektedir.

Sosyal bilim kendini bilinçli olarak vahiy yoluyla inmiş ya da akılla çıkarsanmış doğrulardan öte doğruları aramak diye tanımladığı için, onu bilgisizliğin uzak ve çoğu zaman kadir bilmez bir mirasçısı gibi görmek gerekir. Sosyal bilim modern dünyaya ait bir girişimdir. Kökleri 16. yüzyıldan beri tam olgunluğa erişen, kuruluşunda onun da kendine düşeni yaptığı ve parçası olduğu modern dünyada, dünyevi bilgi üretme çabasına dayanmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 2011: 11-12). Günümüzün entelektüel tartışma alanlarının başında, sosyal bilimlerin görevlerini yerine getirip getiremediği ya da onların bilimsel anlamdaki meşruiyet zeminlerinin geçerli olup olmadığı konuları gelmektedir. Tarihten antropolojiye, ekonomiden sosyolojiye birçok alanda geniş bir yayılma gösteren bu türden tartışmalar, sosyal bilimlerin ortaya koyduğu evrensel doğruları meşru hale getiren realist zeminin gittikçe kayganlaştığına işaret etmektedir (Esgin, 2006: 916). Immanuel Wallerstein ve diğerleri, 19.yüzyılda ortaya çıkmış olan sosyal bilimlerin ve onların paradigmalarının, günümüzdeki birçok problemi gerçekçi bir biçimde ele almanın önünde önemli bir engel olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre, sosyal bilimler günümüzde kendilerinden talep edilen görevleri yerine getirememektedir. Sosyal bilimler görevlerini yerine getirmiş olsalardı, her bir disiplinin kendi içindeki zenginliği, en azından sosyal bilimlerin yeniden inşasında bize verimli birer kaynak olabilirdi (Esgin, 2006: 916-917). Sosyal bilimlerin çatısı altında toplanan her bilim, kendisini hapsediği sınırlar içerisinde çalışmalar gerçekleştirirken, giderek uzmanlaşmanın doğurduğu birtakım problemler gün yüzüne çıkmıştır. Sosyoloji de sosyal bilimlerin bilimselliğinin sorgulandığı bu gerçeklikten nasibini almıştır.

Sosyal bilimlerin içerisinde bulunduğu kriz iddiaları, benzer nedenlerden dolayı, sosyolojide de görülmüştür. Sosyoloji, özellikle konusunun ya da neliğinin belirsizliğinden kaynaklanan problemlerle yüz yüze kalmıştır. Sosyolojinin nesnesinin ne olacağına ilişkin belirsizlik, iki farklı görüş tarafından beslenmiş ve yayılmıştır. "Yapı-Eylem ikiliği" olarak da adlandırılabilen bu belirsizliğin kaynağındaki görüşlerden ilki, sosyolojinin nesnesini "sosyal yapılar" olarak belirleyen ve daha sonra genel anlamda "yapısalcılık" diye tanımlanan yaklaşıma karşılık gelirken; ikinci görüş, sosyolojinin nesnesini "insan eylemleri ve ilişkileri" şeklinde belirleyen ve doğrudan insan öznesine yönelen yaklaşıma denk düşmektedir. Bu bağlamdan hareketle sosyal bilimlerin içinde bulunduğu krizi tanımlamasında, sosyolojinin krizini yaratan en önemli etken, sosyolojinin konusunun ne olduğu ya da onun neyi amaçladığı noktasında yaşadığı belirsizlikler sosyolojinin krizini ortaya çıkaran en önemli etkendir (Esgin, 2006: 922-923). Böylelikle sosyal bilimlerin bilimselliğine dair sorgulamalar, sosyal gerçekliği inceleyen sosyolojide metodolojik bir kriz durumuna dönüşmüştür.

Sosyal bilimlerde ortaya çıkan olumsuzluk, sosyolojik teoride görülen sorunlarla ilişkilidir. Esgin (2008: 2-3)'e göre, sosyal bilimlerde yaşanan belirsizlik ve kriz ile ilişkili olarak sosyolojik teorinin sosyal gerçekliği açıklamasına engel teşkil eden yapı-eylem ikiliğinin, kriz içindeki sosyolojiye ilişkin iki temel görüş öne çıkardığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, sosyolojinin sahip olduğu amacını yitirmiş olması ve sosyal gerçekleri açıklayamadığı, buna bağlı olarak sosyolojiye ihtiyaç kalmadığı; ikincisi, sosyolojinin hala sosyal gerçekliği açıklama konusunda önemli bir dayanak olduğunu ancak bunun gerçekleştirilmesi için gerekli olan öncelikli teorik ve metodolojik düzeydeki eksikliklerini gidermesi gerekmektedir.

Sosyologların kendi bilimlerinin metodolojik ve epistemolojik temellerini yeniden incelemesi, sosyal bilim ve doğa bilimi ayrımını yeniden gündeme getirmiştir. Sosyolojide metodolojik problemlerin merkezinde yer alan pozitivism-hermeneutik ikiliği, sosyal bilimlerin temellendirilmesindeki epistemolojik tartışmaları belirleyen iki ayrı bilim anlayışının varlığına dayanmaktadır (Esgin, 2007: 676). Sosyal bilimlerin, tarihi ve toplumu konu alan bilgi etkinlikleri haline gelerek, bilimsel bir statüye kavuşmasında yapılan tartışmalar iki bakış açısı etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, "doğabilim" örneğine göre düzenlenecek bir "sosyoloji" anlayışı geliştirme düşüncesini savunmuştur. İkincisi ise, tarihe ve topluma yönelecek ve doğa bilimi örneğinden farklı bir "sosyoloji" anlayışı geliştirme düşüncesini ele almıştır. Böylece pozitivismden ve doğa bilimlerinden uzaklaşarak anlamacı/yorumlamacı bir karaktere sahip olan hermeneutikçi düşünceye doğru bir gidişat önem kazanmıştır.

19. yüzyılda pozitivismin entelektüel egemenliğine ve doğa bilimleri modelinde kurulan toplum bilimine karşı bir tepki olarak gelişen Hermeneutikçi anlayışın, tarih ve toplumsallığın doğa bilimleri modelinden farklı bir yöntemle araştırılması gerektiğini savunan bir felsefe akımına dönüştüğü görülmüştür (Şimşek, 2011: 157). Kökenleri 18. yüzyılın son çeyreğine kadar giden ve Greklerden bir miras olarak kabul edilen Hermeneutik, son dönemlerde Almanya'da kurumsal olma özelliği kazanmıştır. Böylece Hermeneutik, sosyal bilimlerde yaygınlaşan bir kavram olmuştur. "Anlama" şeklinde çevrilen "Verstehen" kavramının, Hermeneutik düşüncesinin birleştirici kavramı olduğunu söyleyen Giddens'a göre bu kavram, Weber ile birlikte daha fazla tanınmasına rağmen, pozitivist anlayış (ortodoksmutabakar) savunucuları tarafından çok fazla eleştirilmiştir. Giddens'a göre bu durumun nedeni, sosyal bilimlerin, ilham kaynağı olarak pozitivist veya naturalist doğa bilimleri felsefelerini kabul etmesidir (Giddens, 2002: 23-24). Doğa bilimlerinin yönteminden hareketle sosyolojinin (sosyal bilimlerin) paradigması haline gelen pozitivismin, sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kalması, dikkatleri Hermeneutiğe çevirmiştir. Böylece anlamacı/yorumlamacı anlayış önem kazanmıştır.

Yorumlamacı sosyoloji geleneğinin, sosyal bilimlerin mantık ve yönteminin aydınlatılmasına önemli katkılarda bulunduğunu savunan Giddens, toplumsal dünyanın açıklanmasının, doğal dünyadan farklı olduğunu, toplumsal dünyanın aktif insan öznelerin bir icrası olarak kavranması gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü, bu dünyanın "anamlı", "açıklanabilir" veya "anlaşılır" bir biçimde inşası -sadece bir işaretler ya da semboller sistemi olarak değil, aksine pratik etkinliğin bir aracı olarak alınması gereken- dile bağlıdır. Sosyal bilimci, betimleme yöntemiyle davranışlarını incelemeye çalıştığı bireylerin kabiliyetlerine benzeyen türde kabiliyetlerden istifade etmelidir. (Giddens, 2002: 205-206). Giddens ve birçok sosyolog (sosyal bilimci), doğa bilimlerinin (pozitivismin) sosyal gerçekliği açıklamada yetersiz kaldığına daha fazla dikkat çekmiştir.

Doğa bilimlerinin (pozitivismin) metodolojisine bakıldığında, bireyi anlama ve açıklamadaki zayıflık, özellikle Hermeneutikçi anlayışa dikkat çekilmesine neden olmuştur. Böylece maddeci bir anlayışın, tarihselci bir bakış açısına doğru evrildiği görülecektir. Doğan Özlem'e göre tarihselci bilim felsefesinde, "doğabilim"i örnek alan, yani pozitivist bilim modelinin dışında

başka bir bilim modeli kurulması gerekmektedir. Tarihselci bilim felsefesinde tek bir cinse bağlı iki tür bilim yerine, iki farklı cinste bilim olduğunu dile getiren Özlem, tarihsel-toplumsal gerçekliğin sadece insana özgü bir gerçeklik olduğunun altını çizmiştir. Çünkü tarihsel-toplumsal gerçeklik, doğada rastlanmayan bir amaç-eylem bağıntısına göre oluşan tinsel bir dünya içerisinde bulunabilir. Tarihsel-toplumsal gerçekliğe, doğal gerçeklikten farklı bir bilim olarak tinsel bilimin yönelebileceğini söyleyen Özlem, tinsel bilimin, pozitivist bilim felsefesinin tek bilim modeli olarak geliştirilmek istenen toplumsal bilimden ayrılmakta olduğunu belirtmiştir. Tarihsel-toplumsal gerçekliğe doğa bilimsel yöntemlerle analoji içerisinde geliştirilmiş yöntemlerle, örneğin istatistiksel yöntemlerle, bu gerçeklik hakkında kapsamlı bir bilgiye ulaşmak konusunda bize oldukça kısıtlı bir olanak sağlayacağını vurgulayan Özlem, pozitivist paradigmanın ortaya çıkardığı metodolojinin amaç-eylem bağıntısı içinde açık olabilen temel nedenlerin sonuçları durumundaki olgular arasındaki ilişkileri kağıt üzerine dökme konusunda hizmet edebileceğini dile getirmiştir. Oysa gerçek bilme, sonuçları değil de nedenleri bilme ise, bizi tarihsel-toplumsal gerçeklik hakkında bir "nedenli bilme"ye götürecek bir başka bilim modeline ihtiyaç vardır (Özlem, 2003: 8-9).

İhtiyaç olan bilim modeli, Charles Wright Mills'e göre sosyolojinin bilimsel ve teknolojik bir işlem olmaktan kurtularak tekrar bir imgelem konusu olarak yerine iade edilmesiyle mümkündür. Mills'in çağrısı, sosyal bilimlerin, toplumsal değerleri teknolojik değerlere yeniden üstün kılmasıdır. Buna göre Mills'in sosyolojik tasavvuru, bireysel tecrübelerin tikelliği ile tarihsel olaylar arasındaki iletişimin kurulması gibi sosyolojinin makro ve mikro düzeyleri arasındaki gel-gitler bağlamında değerlendirilmesidir. Ayrıca Mills, toplumun gerçek sorunlarıyla hiçbir ilgisi olmayan kamuoyu anketörlüğü, insan ilişkileri uzmanlığı ve Grand teorisyenlik gibi görevleri üstlenmiş olan sosyologların bu imgelemden yoksun olduğu şeklinde bir takım düşünceler ileri sürmüştür. Buna göre, insanın kendi özgürlüğü ve aklı büyük bir risk altındadır. Bu durum ise, ahlaki değerlendirmelerden yoksun olan bilim ve teknolojinin, bu değerlere bir yer ayırmamış olmasından kaynaklanmaktadır (Aktay, 2006: 172). Bu durum, sosyal bilimlerin bilimselliğine yönelik sorgulamalar ekseninde, içerisinde olduğu belirsizlik ve kriz ile bağlantısı bulunduğunu gösterirken, doğa bilimlerinin metodolojisinden farklı bir metodoloji ile inşa edilen yeni bir sosyal bilim anlayışına olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir.

Sosyal bilimlerin bilimselliğine yönelik sorgulamalar sonucunda, yeni bir sosyal bilim anlayışına olan ihtiyaç, Mills dışında başka sosyal bilimcilerin/sosyologların de/da dile getirdiği bir konu olmuştur. 1970'lerde ortaya çıkan Dünya-Sistem Teorisi ile sosyal bilimlerde/sosyolojide adından söz ettiren Immanuel Wallerstein, yeni bir sosyal bilim anlayışına olan ihtiyacı dile getirmiştir. Wallerstein'e göre, sosyal bilim, aydınlanma (modernite) ile ilişkili olarak ortaya çıkarken, doğa bilimin sahip olduğu metodolojiyi kullanması, sosyal bilimlerinin bilimselliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Böylece sosyal bilimcilerin, sosyal gerçekliği açıklama konusunda yaşanan kriz karşısında bir değişim gerçekleştirmesi kaçınılmaz bir gerçek olarak gün yüzüne çıkmıştır. Bu çalışmanın konusu da bu düşünceye paralel olarak oluşturulmuştur. Sosyal bilimlerin yaşadığı bölünmeler, söz konusu krizin en önemli nedeni olarak görülürken, bu durum neticesinde sosyal bilimlerin bilimselliği sorgulanmaya başlanmıştır. Wallerstein için asıl sorun, bilim ile felsefenin birbirinden ayrılması ile yeni bir sosyal bilim ihtiyacının gün yüzüne çıkması şeklinde gelişmiştir. Bu doğrultuda Dünya-Sistem Teorisi'ni inşa eden Wallerstein'a göre, sosyal bilimlerin içerisinde bulunduğu çıkmazı (krizi) aşabilmek ve sosyal bilimlerin bilimselliğini ortaya koyabilmek için sosyal bilimlerin birleşmesi ve disiplinlerarası çalışmaların ön plana çıkartılması gerekmektedir. Bunu yaparken de, pozitivist paradigma ekseninde olan sosyal bilim anlayışından ziyade tarihsel ve toplumsal sistemlere önem veren anlamacı/yorumlamacı paradigma ekseninde bir sosyal bilim inşasının gerekliliğini vurgulamıştır. Lee ve Wallerstein'in dediği gibi, insanların toplumsal ilişkilerinin yaşandığı gerçek dünyada meydana

gelen ve gerek bilimsel gerekse beşerî alandaki baskın kavrayış modellerine meydan okuyan gelişmelere tepki olarak 19. yüzyılın son yarısında sosyal bilimler arenası ortaya çıkmaya başlamıştır (Lee ve Wallerstein, 2007: 13).

Wallerstein, 19. yüzyılda temelleri atılan modern-kapitalist sosyal bilimlerin paradigmaları ve yöntemleriyle günümüz toplumlarının sosyal gerçekliğini anlamının ve analiz etmenin güçlüklerine dikkat çekmiş ve bu zorluklar göz önünde bulundurularak, sosyal bilimlerin metodolojisi ve bilimselliğinin yeniden gözden geçirilmesinin altını çizmiştir. Çünkü Wallerstein'a göre, yeni bir paradigma ihtiyacı söz konusudur. Bu konudaki iddialarını Sosyal Bilimleri Düşünmemek isimli kitabında irdelenmiştir. Wallerstein açısından 19. yüzyıl sosyal bilim anlayışının temel problemi, ideolojisinde ve argümanlarında yer almaktadır. Mesela, sosyal bilimlerin, pozitivizme (doğa bilimlerine) paralel ifadelerde bulunma çabası, yani topluma yönelik analizlerinde evrensel olarak kabul edilecek yasalara ulaşma tezi, bilimsel olmaktan öte, daha çok ideolojik bir özelliğe bürünmüştür. Sosyal realiteye yönelik tezler, belli bir toplumsal noktadan ve konjonktürden yola çıkarak belirlenmiştir. Buna göre Wallerstein, sosyal bilimlerin oryantalist bir özellik elde ettiğine dikkat çekmiştir. (Hira, 2011: 178). Bu bağlamda, Batılı sosyal bilim, modern sosyal bilimler olarak, kapitalist dünya sistemine hizmet etmiştir. Bu noktada Wallerstein'ın kapitalist dünya sistemine ve ona hizmet eden sosyal bilim paradigmasına yönelik eleştirilerin incelenmesi gerekmektedir.

Wallerstein'in Modern-Kapitalist Dünya Sistemine Eleştirileri

Wallerstein ile yaygın hale gelen Dünya-Sistem Teorisi, dünya üzerinde yer alan bütün kara parçalarını içine alan tarihsel ve toplumsal bir sistemdir. Ona göre, bütün dünyayı etkisi altına almış bir sistem olan modern-kapitalist dünya-sisteminin ekonomik anlayışı, bütün toplumları ve ülkeleri merkez, yarı-çevre ve çevre ülkeler bakımından tahlil etmiştir. Wallerstein'a göre, modern-kapitalist dünya-sistemi, merkez ülkeler için bir avantaj iken, yarı-çevre ve çevre ülkeler için dezavantajdır. (Kızılcılık, 2004b: 88-89). Dünya-Sistem Teorisi'ne göre, kapitalizmin ulusal bir temelini (yönünün) kalmamıştır. Dünya-Sistem Teorisi, artık kapitalizmin, daha çok global düzeyde hareket ettiği, gücü elinde bulduran merkezi bölgelerin geliştirmiş olduğu ileri sanayi sistemleri ile çevre ülkelerin sahip olduğu ham maddeyi ve doğal kaynaklarını sömürge haline getirdiği, modernleşen dünyada ise uluslararası bir ekonomik yapı veya farklı politik anlayışlarla kök saldırdığı düşüncesine dayanmıştır (Marshall, 1999: 168-169). Wallerstein, kapitalizmin küresel bir boyut kazanmasıyla, Batılı devletlerin Batılı olmayan devletlerin doğal zenginliklerini ele geçirmesine yönelik eleştirilerde bulunmuştur.

Modern-Kapitalist Dünya Sisteminin kuruluşu, Avrupa'nın, dünyanın geri kalanında yaşayan halklarla karşılaşması ve çoğu durumda onları fethetmesi sonucu gerçekleşmiştir (Gulbenkian Komisyonu, 2011: 27). Wallerstein'e göre, bir dünya sistemi olarak ortaya çıkan kapitalizm, ilk defa politik ya da askeri değil de, ekonomik bağlarla bir arada tutulan bir dünya sistemidir. Modern-kapitalist dünya ekonomisinin büyümesi, Batı Avrupa'nın merkez ülkelerinin coğrafi olarak genişlemesi ile mümkün olmuştur. 16. yüzyılın keşif ve istilalarını ekonomik egemenlik takip etmiştir (Ruth ve Wolf, 2012: 229). Batılı devletlerin 16. yüzyılda başlayan bu egemenlik arzusu, 21. yüzyılda da devamlılık gösterirken, sadece zamana bağlı olarak şartların ve iktidar kurma biçimlerinde farklılıkların olduğu görülmektedir.

Küreselleşme adı altında Batı-dışı toplumları sömürge haline getirmeyi amaç eden kapitalist sistem, küresel hale getirdiği ekonomik sistemi ile nispeten başarıya ulaşmıştır. Modern-kapitalist dünya ekonomi sistemi, üretkenliği artırıp, zaman ve mekân açısından hızlı sermaye birikiminin karşısına çıkardığı sorunları hafifleterek şaha kalkacağı ve bütün dünya topraklarını

kaplayacak şekilde genişleyeceği sırada, bu duruma karşı olan sınıflar, dünya sisteminin sahip olduğu siyasi istikrar ve gidişatına çok ciddi bir tehdit yöneltmişlerdir. Bu tehditler karşısında, imtiyaz sahibi sınıfların, çıkarlarını korumak, sürdürmek ve bu tehditlere karşılık vermeye çalışacaklarını varsayan Wallerstein'a göre üç araç söz konusu olmuştur. Bunlar 'toplumsal ideolojiler', 'toplumsal hareketler' ve 'sosyal bilimler'dir (Wallerstein, 2012: 161-162). Böylece Batı toplumlarının Batı-dışı toplumlara karşı geliştirdikleri siyasetin işlevini gösterebilmesi için birtakım araçlar söz konusu olmaktadır ve bunlardan birisinin de sosyal bilimler olduğu dikkat çekmektedir.

Wallerstein, "Bildığımız Dünyanın Sonu: 21. Yüzyıl İçin Sosyal Bilimler" isimli kitabında, modern dünya-sistemin kendi sonuna yaklaşmakta olduğunu ve genel hatlarını bilmediğimiz ve önceden bilemeyeceğimiz, ancak yapısının şekillenmesine aktif bir şekilde yardım edebileceğimiz yeni bir tarihsel sisteme geçiş çağına girmekte olduğunu ileri sürmüştür. "Bildığımız" dünya, kapitalist bir dünya-ekonomisiydi ve artık baş edemez bir duruma geldiği yapısal gerilimler tarafından kuşatılmıştır (Wallerstein, 2005a: 22). Wallerstein için 21. yüzyılda geçerli olacak tarihsel sistemin sinyalleri, kendi ürettiği Dünya-Sistem Teorisi'nde görülmektedir.

Wallerstein (2012: 44-45)'e göre, miadını doldurma noktasına gelmiş olan modern-kapitalist dünya ekonomi sisteminin yapısı hakkında bazı genel öncüllere sahiptir. Bunların başında, modern dünya sisteminin, kapitalist bir dünya ekonomisi olduğu, yani bazen "değer yasası" adı verilen sonsuz sermaye biriktirme dürtüsünün hükmü altında olmasıdır. Bu dünya sistemi 16. yüzyılda doğmuştur. Başlangıçtaki iş bölümünün sınırları içine Avrupa'nın büyük çoğunluğu ve Amerika kıtalarının bazı bölümleri dâhildir. Bu dünya sistemi zamanla sınırlarını genişleterek, dünyanın diğer bölgelerini de sırasıyla kendi iş bölümü içerisine almıştır. Wallerstein, özellikle Asya'nın doğusunun, buna katılan son bölge olduğunu, fakat 19. yüzyılın ortalarında gerçekleştirebildiğini dile getirmiştir. Wallerstein'e göre, modern-kapitalist dünya sistemi, 19. yüzyıl ile birlikte, dünya çapında bir kapsama sahip olmuştur. Bu nedenle, dünyayı kapsamı altına alan ilk dünya sistemi olduğunu ileri sürmüştür. Dünyayı etkisi altına alan söz konusu sistemde merkez-çevre ilişkilerinin etkin olduğu bir dünya ekonomisi tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra, devletlerarası bir sistem kapsamında gücü elinde bulunduran ülkelerin meydana getirdiği bir siyasi yapı tarafından oluşturulmuştur. Wallerstein'a göre, oluşturulan bu kapitalist sistemin birtakım çelişkileri de bulunmaktadır. Kapitalist anlayışın sahip olduğu başlıca çelişkiler, sistemin kendi süreci içerisinde, bu çelişkileri kısıtlamaya çalışan bir dizi döngüsel ritme ifade edilmiştir. Wallerstein'ın önemli gördüğü iki döngüsel ritm vardır. Bunlardan birincisi, birincil kar kaynaklarının üretim alanı ile finans alanı arasında gidip geleceği 50-60 yıllık Kondratyef döngüleridir. İkincisi ise, küresel düzenin art arda gelen, her biri kendine has bir denetim tarzına sahip garantörlerinin yükseliş ve çöküşlerini içeren 100-150 yıllık hegemonik döngüler olmuştur. Wallerstein'a göre, söz konusu döngüler, hiçbir zaman tam olarak simetrik olmamıştır. Çünkü, her yeni döngü sistemin çağcıl eğilimlerini oluşturan belli yönlerde küçük ama önemli kaymalara neden olmuştur. Modern-kapitalist dünya ekonomi sistemi, bütün sistemler gibi sonludur. Bu sistemin gösterdiği eğilimler, sistemdeki dalgalanmaların artık sistemin kurumlarının yaşayabilirliklerinin yenilenmesini garanti altına alamayacak ölçüde genişleyip kararsızlaştıkları bir noktaya vardıklarında sona erecektir. Bu noktaya ulaşıldığında, bir çatallanma gerçekleşecektir. Böylece yaşanacak (kaotik) bir geçiş dönemi sonunda sistemin yerine bir ya da birkaç başka sistem geçecektir.

Wallerstein (1999: 371-372), modern dünya-sistemi olarak kapitalist dünya ekonomisinin temel özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1- Kapitalist dünya ekonomisinin itici gücü, kesintisiz sermaye birikimidir,

- 2- Bir merkez-çevre geriliminin varolduğu aksel bir iş bölümü,
- 3- Yarı-çevre bir alanın yapısal varlığı,
- 4- Ücretli emeğin yanı sıra, ücretli olmayan emeğin büyük ve sürekli rolü,
- 5- Kapitalist dünya ekonomisinin sınırlarının, egemen devletlerden meydana gelen bir devletlerarası sistemin sınırlarına karşılık gelmesi,
- 6- Bu kapitalist dünya ekonomisinin kökenlerinin 16. yüzyılda yer alması,
- 7- Bu kapitalist dünya ekonomisinin, yerkürenin bir parçasında (Avrupa'da) başlamış olduğu ve daha sonra birbirini takip eden "dahil etmeler/kapsamalar" vasıtasıyla, tüm yerküreye yayıldığı görüşü,
- 8- Bu dünya-sisteminde hegemonik devletlerin varlığı; bunların birlikte, her birinin tam ve tartışma götürmez hegemonya dönemlerinin görece olarak kısa sürmüş olması,
- 9- Hepsi devamlı bir biçimde yaratılan devletlerin, etnik grupların ve hane halklarının, kapitalist dünya sisteminin başlangıcından bu yana varolan, verili varlıklar olmadıkları,
- 10- Modern dünya-sisteminin örgütleyici ilkeleri olarak, ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin önemi,
- 11- Eşzamanlı olarak hem sistemin altını oyan hem de onu pekiştiren sistem karşıtı hareketlerin belirlenmesi,
- 12- Sistemin içkin çelişkilerini cisimleştiren ve içinde yaşadığımız sistematik krizi açıklayan hem çevrimsel ritimler hem de asırlık eğilimlerden meydana gelen bir kalıp.

Wallerstein'ın Dünya-Sistemi Teorisi

Wallerstein, sosyal bilimlerin 19. yüzyılın sonunda geldiği durumu, bir *methodenstreit* (Yöntem Kavgası) olarak açıklamıştır. Yani sosyal bilimler, iki grubun arasında sıkışmıştır. Bir tarafta, her toplumsal olay veya olgunun tekil olduğuna ve akademisyenlerin yapabileceği tek şeyin bu durumu duygudaş ya da hermenötik olarak yeniden kurmak olduğunu savunanlar; diğer taraftan ise, her toplumsal olay ve olgunun evrensel, kapsayıcı olduğu, tüm zaman ve uzaya uygulanabilen yasalarla analiz edilebileceğini iddia edenler yer almıştır (Wallerstein, 2005b: 20). Wallerstein, kendisini ilk grubun içerisinde görmüştür. Dünya-Sistem Teorisi ile birbirlerinden ulusal sınırlarla ayrılmış olan toplumları ele alan karşılaştırmalı bir tarihsel yaklaşım ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece küresel düzeyde devletlerin toplumsal analizine eşsiz bir perspektif getirmiştir (Berberoğlu, 2012: 221).

Wallerstein (1999: 8), entelektüel bir kategori olarak tarihsel sosyal bilimlerin icadını, dünya sisteminin tarihsel gelişmesinin içinde konumlandırmıştır. Bunu yaparken, tarihsel sosyal bilimlerin bir bilgi biçimi olarak neden yalnızca 19. yüzyılda kurumsallaştıklarını ortaya koymaya çalışmakla kendisini sınırlamamıştır. Bununla birlikte, neden nomotetik-idiografik karşıtlık olarak nitelendirdiği bir karşıtlık etrafında odaklanan özel bir epistemolojiyi geliştirdiklerini yanıtlamayı amaçlamıştır.

Dünya-Sistem analizi 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Wallerstein, Dünya-Sistem analizini, çeşitli sosyal bilimlerde var olan egemen görüşlerin ve öncelikle 1960'lar boyunca sosyal bilimlere dünya çapında egemen olduğu görünen kalkınmacılık ve modernizasyon teorisinin bir eleştirisi olarak sunmuştur (Wallerstein, 1999: 369). Wallerstein, Dünya-Sistem Teorisi'ni, modern-kapitalist dünya ekonomi sistemine bir eleştiri olarak ele almıştır. Modern-kapitalist dünya ekonomi sistemi ilk olarak, sadece yerkürenin bir bölümünde, öncelikle Avrupa'nın çoğu

bölgesinde ve Batı yarıküresinin bazı bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Modern-kapitalist dünya-sistemi daha sonra içsel bir dinamikle genişlemiş ve tedrici olarak yerkürenin başka bölgelerini kendi yapısına dahil etmiştir. Modern-kapitalist dünya ekonomik sistemin 19.yüzyılın son yarısında küresel hale geldiğini söyleyen Kızılçelik (2004b: 91), 20.yüzyılın ikinci yarısında, yerkürenin iç tarafları ve daha uzak bölgelerinin modern-kapitalist dünya-sisteme dahil olduğunu belirtmektedir. Böylelikle 20.yüzyılda kabul edilen küreselleşme hareketi, modern-kapitalist dünya-sistemin gerçekleşmesine hizmet etmiş olmaktadır.

Wallerstein'ın Dünya-Sistem Teorisi'nde öncelikli çözümleme birimi, dünya sistemidir. Modern-kapitalist dünya-sistem, merkez, yarı-çevre ve çevre diye adlandırılan alt sistemlerin oluşturduğu birleşik bir kapitalist dünya-ekonomisidir. Dünya-Sistem Teorisi'ne göre, modern-kapitalist dünya-sisteminin alt sistemlerinde ortaya çıkan ana çelişkilerin kaynağı, sistemin bütününde egemen olan uzlaşmaz yapıda aranmalıdır. Bu yüzden, ana belirleyiciler, alt sistemlere dışsal olan güçlerdir. Dünya sisteminin alt sistemleri, değişim ilişkileriyle birbirlerine bağlanırlar. Dünya sistemi, değişim ilişkilerinin belirleyici olduğu bir dünya pazarıdır. Bu bağlamda kapitalizm, kar amacıyla pazara yönelik üretim yapan bir sistemdir. Böylelikle, dünya sistemi, temelde sermaye dolaşımı olarak görülebilir. Dünya Sistem Teorisi, çevre ülkelerin merkezdeki ulus-devletlere bağımlı olduğunu ve onlar tarafından sömürüldüğünü iddia etmiştir. Modern-kapitalist dünya-sisteminin tarihi, Batı devletlerinin ve toplumlarının, dünyanın geride kalan devlet ve toplumlarına yayılmasıdır. Bu yayılmanın sonucu, modern-kapitalist dünya ekonomi sisteminin inşa edilmesinin başlıca nedenini oluşturmaktadır (Kızılçelik, 2019: 186). Kapitalizmin, modernite ve küreselleşme adı altında dünyada yaygınlaşması, dünyanın geri kalanının merkez tarafından sömürüldüğü bir düzen ortaya çıkarmıştır. Böylece Wallerstein, sömürgeci kapitalist sistemin karşısına, Dünya-Sistem Teorisi ile sosyal bilimlerin sosyal gerçekliği anlamada ve açıklamada yeni bir perspektif geliştirmiştir.

1970'li yıllarda sosyal gerçekliğin analizine yönelik yeni bir anlayış olarak ortaya çıkan dünya sistemleri analizinin sahip olduğu kavramlardan bazılarının uzun süredir kullanıldığından bazılarının ise yeni ortaya çıktığından ya da en azından yeni bir isimle anıldığından söz eden Wallerstein'a göre kavramlar ancak kendi zamanları içerisinde sahip olduğu bağlamlarına göre anlaşılabilir. Sosyal bilimlerde gerekli olan yeni bir perspektif iddiasından söz eden Wallerstein'a göre eski ve halihazırda daha fazla kabul gören perspektif oldukça yetersizdir. Ona göre, sosyal bilimler, ya bizi yanlış biçimde yönlendirmekte ya da bir takım amaçlar doğrultusunda hareket etmektedir. Dolayısıyla, sosyal bilimlerin sahip olduğu eski perspektif, gerçekliği analiz etmek için bir araç olmaktan çok, onu anlamamızın önünde bir engel oluşturur (Wallerstein, 2011: 15). Sosyal bilimlerin ortaya çıkışında, Avrupa-merkezciliğin varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Batı, ortaya attıkları sosyal teorilerinin kendileri lehine gerçekleşmesi için sosyal bilimleri araç olarak görmektedir. Fakat bu durum gitgide bir sorunsal haline gelmiştir. Bunun sonucunda da sosyal bilimlerin bilimselliği sorgulanarak, var olan yöntem krizine çözüm üretilmek istenmiştir.

Günümüz küreselleşen dünyanın sorunlarını doğru tahlil etmede, Wallerstein'ın Dünya-Sistem Teorisi önemlidir. Özellikle de çevre ülkelerin, merkez ülkelerin hükümrânlığına girmesini savunan ve Batı üstünlüğüne vurgu yapan modernleşme teorisinin eleştirisi olup, onun temel tezlerini protesto eden bir teoridir (Kızılçelik, 2019: 184). Bu durum, sosyal bilimler üzerinde de etkisini göstermiştir. Wallerstein'a göre Dünya-Sistem analizi, 19.yüzyıl sosyal biliminin bir eleştirisi olmayı hedeflemiştir. Ancak bu tamamlanmamış, bitmemiş bir eleştiridir. Bu eleştiri, 19.yüzyıl sosyal biliminin en kalıcı (ve yanıltıcı) mirasının üstesinden gelebilecek bir yol henüz bulamamıştır (Wallerstein, 1999: 11).

Wallerstein'a göre başka herhangi bir perspektif gibi, Dünya-Sistem analizi de daha önceki argümanlar ve eleştiriler üzerine inşa edilmiştir. Buna göre herhangi bir perspektifin bütünüyle hiçbir zaman yeni olmayacağını iddia eden Wallerstein, birilerinin benzer bir şeyi genellikle on yıllar ya da yüzyıllar öncesinde de söylemiş olabileceğini belirtirken, dünyanın ilk kez olarak bu perspektifin içinde barındırdığı düşünceleri ciddiye almaya hazır olduğunu ya da bu düşüncelerin daha fazla insan için daha makul ve erişilebilir kılan bir şekilde yeniden ambalajlanmış olduğunu anlatmaya çalışmıştır (Wallerstein, 2011: 15-16).

Modern-kapitalist dünya sistemin tarihini Avrupa devletleri ve halklarının Batı-dışı toplumlara yayılmalarının tarihi olarak gören Wallerstein, Batının, Batı-dışı toplumlara rahat bir şekilde yayılması sürecinde, kapitalist bir dünya-ekonomi inşasının asli bir parçası olarak modern-kapitalist dünya sistemine dikkat çekmiştir (Wallerstein, 2010: 13). Böylece yayılma, dünyanın pek çok bölgesinde askeri fetih, ekonomik sömürü ve kitlesel ölçekteki hırsızlıkları beraberinde getirmiştir. Wallerstein'a göre bu yayılmaya öncülük edenlerin ve ondan en fazla çıkar sağlayanların, dünya nüfusuna büyük bir iyilik getirdiği gerekçesiyle bu yayılmayı haklı göstermeye çalışmışlar; bu gerekçeye dayanarak, yayılmayı kendilerine ve dünyaya haklı bir girişim gibi sunmuşlardır.

Batı'nın, Batı-dışı toplumlara karşı, "Kimin müdahale hakkı?" sorusunun, modern-kapitalist dünya-sistemin siyasi ve ahlaki yapısını gözler önüne sereceğini vurgulayan Wallerstein'a göre müdahale, fiiliyatta güçlü olanın kendine sağladığı bir haktır. Fakat bu hakkı meşrulaştırmak o kadar kolay değildir. Dolayısıyla sürekli olarak siyasi açıdan ve ahlaki bakımdan sorgulanmıştır. Buna müdahale edenlerin, sorgulamayla yüzleştiklerinde, sürekli olarak ahlaki açıdan bir haklılaştırma girişiminde olacaklarını söyleyen Wallerstein (2010: 39), "haklılaştırma" hareketinin tarihsel arka planını açıklamıştır. Wallerstein'a göre bu ahlaki haklılaştırma, 16. yüzyılda doğal hukuk ve Hıristiyanlığa döndürme; 19. yüzyılda medenileştirme misyonu; 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılda ise insan hakları ve demokrasi gibi nedenler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Wallerstein (2010: 69)'a göre, dünya-sistemin içerisinde bulunduğu yapısal kriz, sadece bilgi yapılarını etkilemekle kalmamıştır. Aynı zamanda dünya üniversite sistemleriyle ve bilimsel evrenselcilikle de etkileşim halinde olmuştur. Bilgi yapılarının modern-kapitalist dünya-sistemin temel işleyişlerinden kopuk olmadığını düşünen Wallerstein'a göre sistemin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılarının işleminde ve meşrulaştırılmasında asli bir unsurdur. Buna göre dünya sistemin muhafaza edilmesine en çok hizmet eden biçimler olarak gelişmiş olan tarihsel-bilgi yapıları, Wallerstein tarafından üçe ayrılarak incelenmiştir. 19. yüzyılda inşa edilen ve üçü de modern-kapitalist dünya-sistemin yapısal krizinin bir sonucu olarak bugün kargaşa içinde olan bu üç alan, "modern üniversite sistemi", "sözde iki kültür arasındaki bölünme" ve "sosyal bilimlerin özel rolü" olarak adlandırılmıştır.

Modern-kapitalist dünya-sistemin içerisinde bulunduğu ve 1968 devrimi ile başlayan yapısal kriz, Wallerstein'a göre, dünya sisteminin yapısal krizine koşut ve onun bir parçası olan kurumsal bir kriz yaratmıştır. Bu kriz üniversitelerin nereye doğru gittikleri veya gitmeleri gerektiğine dair büyük bir belirsizlik içinde toplumsal rollerine yeniden yön vermeye başlamıştır. Bilim ve felsefe arasındaki büyük bölünme, hem doğa bilimlerine hem de sosyal bilimlere içinden ciddi bir sorgulamaya konu olmuştur. Böylece 1945 sonrası yıllarda serpilip gelişen ve hiç olmadığı kadar özgüvenli duruma gelen sosyal bilimler dağınık ve parçalı hale gelmeye ve duydukları şüphe nedeniyle yüksek sesle feryat etmeye başladığı görülmüştür (Wallerstein, 2010: 76). Bu feryat, Wallerstein tarafından iyi bir şekilde gözlemlenmiş ve Dünya-Sistem Teorisi'nde işlenmiştir. Bu dönemde görülen, dünyadaki sistem karşıtı hareketlerin, 1945 ile 1989 arasında karşılaştığı sorunlar Wallerstein için bir anlamda görece basit görünmekte ve bu sorunlarla ilgili olarak alabilecekleri konular da rahat kabul

edilmektedir. Dünya-sistemi ABD'nin hegemonyası altında örgütlenmiştir. ABD dünya çapındaki sermaye birikim olanaklarını azamileştirecek şekilde davranmıştır (Wallerstein vd.,2004: 130-131).

Otuz yıldan fazla bir süre Dünya-Sistem Teorisi ile uğraşan ve bu konu üzerine yazan Wallerstein, dünya-sistem teorisini, moderniteyle birlikte gelişen kapitalist dünya-sistemin geçmişi ve parçalarını açıklamak için kullanmıştır. Dünya-sistem analizini kullanma amaçlarını açıklayan Wallerstein, bilgi yapılarını ayrıntılarıyla tasvir etmek için kullandığını ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra, Dünya-Sistem analizini, bir yöntem ve bir bakış açısı olarak kabul etmiştir (Wallerstein, 2011: 12). Otuz yıl boyunca kaleme aldığı yazılarını icra edenlerin coğrafi olarak daha çok yaygınlaştıklarını söyleyen Wallerstein'a göre, yine de tarihsel sosyal bilimler dünyası içinde bu hala bir azınlık görüşünü ve bir muhalif görüşü temsil etmektedir. Görüşleri konusunda bazen övüldüğünü, bazen saldırıldığını ve genellikle de yanlış temsil edilip yanlış yorumlandığını düşünen ve bunları yapanların, bazen düşmanca yaklaşan ve pek fazla bilgisi olmayan eleştirilenler olduğunu söyleyen Wallerstein, bazen kendilerini dünya-sistemleri analizinin taraftarı ya da en azından sempatanları olarak gören kişilerin de bu şekilde davrandıklarını ifade etmiştir (Wallerstein, 2011: 12). Wallerstein, tüm dünya insanları için bu teorisini ortaya koyarken, bir takım eleştirilerin yapılmasını doğal karşılamıştır. Çünkü özellikle Batı'nın kapitalist ekonomik sistemini eleştirirken, bu sistemin başındaki (sömürgeci) güçlerin işine gelmemiştir.

“Dünya-Sistem analizi” toplumsal dünya hakkında, ya da dünyanın bir bölümü hakkında bir teori olmadığını söyleyen Wallerstein'a göre “Dünya-Sistem analizi”, başlangıcında, sosyal bilimsel araştırmanın içinde yapıldığı biçimlere karşı bir protestodur. Bu araştırma biçimi genellikle sorgulanmayan a priori varsayımlar kümesine dönüşmüştür. Dünya-Sistem analizi, dünya çapında icra edilen bu sosyal bilimsel araştırmanın, en önemli yada en ilgi çekici sorulardan birçoğunu açmak yerine kapatmak yönünde bir etki gösterdiğini iddia etmektedir (Wallerstein, 1999: 330-331). Siyasi olarak bir protesto niteliğine sahip olan Dünya-Sistem Teorisi, aynı zamanda toplumsal-tarihsel gerçekliği açıklama noktasında, 19. yüzyıl sosyal bilim anlayışının bilimselliği noktasında yetersiz kalışına dair bir protesto özelliği taşımaktadır.

Wallerstein, kapitalist anlayışa hizmet eden Batı'nın sosyal bilim anlayışına yönelik eleştirilerini, kendisine ait olan Dünya-Sistem Teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Wallerstein, Batı-merkezli olarak kabul ettiği ve Batı'nın hizmetine yönelik olarak düşündüğü modern-kapitalist sosyal bilimlerin, 19. yüzyıldaki kurumsallaşmasının dayandığı yedi öncüden bahsetmiştir (Wallerstein, 1999: 307).

- 1) Sosyal bilimler, birbirlerinden farklı konuların entelektüel olarak tutarlı gruplandırılmaları olan bir dizi "disiplinden" oluşmaktadır.
- 2) Tarih, tikelin geçmişte nasıl olduysa öyle incelenmesi ve açıklanmasıdır. Sosyal bilim, insani/toplumsal davranışın açıklandığı evrensel kurallar kümesinin ortaya konulmasıdır.
- 3) İnsanlar, içinde insan yaşamının yaşandığı temel toplumsal çerçeveleri oluşturan toplumlar olarak adlandırabileceğimiz varlıklarda örgütlenmişlerdir.
- 4) "Serbest" satış ve satın alma için pazarda bulunabilir olması anlamına gelmek üzere, kapitalizm, serbest metallerle birlikte serbest emeği kullanan serbest üreticiler arasındaki rekabete dayanan bir sistemdir.
- 5) 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı, kapitalistlerin, belli başlı devletlerde devlet-toplumsal iktidarı ele geçirmeleriyle karakterize olan, dünya tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir.

6) İnsanlık tarihi ilerlemecedir ve kaçınılmaz olarak böyledir.

7) Bilim, neden her şeyin oldukları gibi olduğunu ve şeylerin nasıl meydana geldiklerini en özlü biçimde ifade eden kuralların aranmasıdır.

Dünya-Sistem Teorisi'ni, özünde çağdaş sosyal bilim içindeki bir hareket olarak gören Wallerstein'a göre Dünya-Sistem analizinin yükselişi olduğu gibi gelecekte bir çöküş yaşayacaktır. Bu bakımdan Wallerstein, Dünya-Sistem analizinin çelişkilerini üç şekilde açıklamıştır. Bunlardan ilki, Dünya-Sistem anlayışının, bir teori olmadığı, daha çok bir perspektif ve diğer perspektiflerin eleştirisi olmasıdır. İkincisi, yapılacak eleştirilerin kendi arasında bir işbirliğinin (tutarlılığının) o kadar da zor olmamasıdır. Çünkü Wallerstein için mesele, "doktor, sen kendini iyileştir" sorunu haline gelmesidir. Üçüncü sorun ise, modern-kapitalist dünya ekonomi sisteminin, çevre bölgelerindeki yaşanan durumu çözme biçimlerine yönelik eleştirilerin yeterince yapılamamasıdır. Çünkü Wallerstein'a göre, söz konusu eleştiriler gerçekleşmeden, modern dünyanın tarihinin yazılma biçimlerini, modern dünya sistemini açıkladıkları varsayılan teorileri, tarihsel sosyal bilimlerde kullanılan metodolojileri, bilgi kurumlarının inşa edilme biçimlerini eleştirmeye geçilmiştir (Wallerstein, 2012: 214-215).

Sonuç

Sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemleri ve mantığına göre hareket etmesi, sosyal bilimlerde bir takım sorunların yaşanmasına ve krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal bilimlerin yönteminin pozitivist bir bakış açısına dönüşmesi, var olan krizlerin yanında birtakım eleştirileri de gün yüzüne çıkarmıştır. Artık sosyal bilimlerin tek nedenli bir bakış açısı ve tek yönlü bir metot üzerinde durması, sosyal gerçekliği anlamak ve açıklamak noktasında yetersiz kalmasına neden olmuştur. Pozitivizmin yöntemleri sonucu artık sosyal gerçekliğin, doğal dünyadaki gerçeklikten farklı olarak algılanmaması, hermeneutik (anlamacı) geleneği ile pozitivist gelenek arasındaki krizin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Kapitalizmin sosyal bilimlerde bu denli olumsuz bir etki yaratması ve krizlerin baş göstermesi sonucu, sosyal bilimcilerin birtakım eleştiriler ortaya attığı görülmektedir. Bu hususta Wallerstein, Dünya-Sistem Teorisi ile, Batı'nın kapitalist sistemine eleştirilerini sunarken, sosyal bilimlerin de yaşadığı krizleri göz önünde bulundurmıştır.

Wallerstein'ın ortaya attığı Dünya-Sistem anlayışı, kapitalizmin küresel/evrensel bir boyuta bürünmesine yönelik eleştiri olarak görülürken, aynı zamanda sosyal bilimlerin bilimselliğinin eleştirisi olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle sosyal bilimlerin icadını, modern-kapitalist dünya-sistemini tarihsel gelişmesinin içinde konumlandırma uğraşı vermiştir. Wallerstein bunun yanında Dünya-Sistem Teorisi'ni oluştururken, küresel boyutlara ulaşan kapitalizmin, merkezin çevreyi sömürmesine hizmet etmesi yönünde eleştiriler getirmiştir. Ayrıca bu durumun etkilerinin, dünya üniversite sistemlerini de etkilediği ve birtakım değişimleri şekillendirdiği, Wallerstein'ın Dünya-Sistem Teorisi'nde karşımıza çıkan görüşler olarak görülmektedir.

Wallerstein'a göre dünya çapındaki 1968 devrimi, dünya sosyal bilimini etkilemekten geri durmamış ve Dünya-Sistem Teorisi, ABD'nin sahip olduğu hegemonik dünya görüşünün dünya sosyal bilimindeki karşılığı olan ideolojikleştirilmiş pozitivist ve sahte apolitizme karşı, daha geniş bir tepkiye katılarak bu tepkinin bir parçası olmuştur. Bu eleştirinin yalnızca bir varyantı olmasına karşın, geriye doğru bakıldığında, Dünya-Sistem Teorisi, 19.yüzyıl sosyal bilimiyle, diğer eleştirilerden daha derin bir kopuş yaşamış olmasıyla öne çıktığı, adından söz ettirdiği görülmektedir. Burada sistemin öne çıkmasında, adından söz ettirmesindeki en önemli etken, 19.yüzyıl sosyal bilimlerinin reddedilmesidir (Wallerstein, 1999: 369). Wallerstein, 19. yüzyıl sosyal biliminin reddedilmesi gerektiğini vurgularken, Dünya-Sistem Teorisi'ni zorunlu olarak

onun hüküm süren inancını, kaçınılmaz ilerlemeye duyduğu inancı reddetmesi gerektiğini kastetmiştir (Wallerstein, 1999: 375). Çünkü Wallerstein, Batı'da ortaya çıkan kapitalizmin, sosyal bilimleri de etkisi altına aldığını ve hatta sosyal bilimleri şekillendirdiğini sürekli olarak vurgulamıştır. Kapitalizme yapılan eleştiri, sosyal bilimlerin bilimselliğine yönelik sorgulamaları da beraberinde getirmiştir.

Wallerstein, Dünya-Sistem teorisinde günümüz modern-kapitalist dünya-sisteminin kökleri, hedefleri ve krizleri üzerine epeyce kafa yormuştur. Kapitalist dünya-ekonomisi (kapitalizm) olarak modern-kapitalist dünya-sistemin tamir edilemeyeceğini, dolayısıyla insanlığın geleceği için yeni bir sistem arayışında olmamız gerektiğini ısrarla vurgulamıştır (Kızılçelik, 2019: 190). Bu sistem arayışı, Dünya-Sistem Teorisi çerçevesinde, Wallerstein tarafından sosyal bilimlerin bilimselliğine yapılan eleştiri ve sorgulamalarla gerçekleşmiştir.

Wallerstein'e göre, sosyal bilimler, 19. yüzyıl sonunda başat olan kapitalist sistemin icadıdır. Kapitalist sistemin egemen sınıfı olan burjuvazi, 19. yüzyılda gerçekleşen değişime karşı tavır takınmak, değişim ve dönüşümlerin makro boyutta yol açtığı kaotik durumu aşmak, toplumsal yeniden yapılandırmak ve restore etmek maksadıyla pozitivist referans kabul eden sosyal bilimlere gereksinim duymuştur (Kızılçelik, 2004a: 47). Batı-merkezli ve pozitivist bir yöntemle sahip olarak şekillenen sosyal bilimler, kapitalist sistemin ihtiyaçlarını karşılama çabasına girişmiştir. Böylece sosyal bilimlerin bilimselliği ve yöntemi, kapitalist sistemin bir aracı (maşası) haline gelmesi bakımından sorgulanmaya başlanmıştır. Wallerstein'in ortaya koyduğu Dünya-Sistem Teorisi ile hem kapitalizme, hem de kapitalizmin emelleri uğrunda gelişen ve bu uğurda hareket eden (pozitivist) sosyal bilim anlayışına savaş açmıştır.

Wallerstein, Dünya-Sistem Teorisi ile, modern-kapitalist dünya ekonomisinin gelmiş olduğu duruma birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Ortaya koyduğu teorisi ile sosyal bilimlerin de içinde bulunduğu krizin aşılmasında yeni bir perspektifin geliştirilmesi ve ortaya yeni bir paradigma konulmasının mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Wallerstein, kapitalizmin, sosyal bilimleri kendi çıkarlarına göre şekillendirdiğini ve artık tarihsel bir sosyal bilimin inşasına yönelik çağrısını ortaya koymuştur. Wallerstein için sosyal yaşamın gerçekliğinin bu şekilde daha iyi anlaşılabilmesine/analiz edilebileceğine dikkat çekmiştir. Wallerstein'e göre, Dünya-Sistem Teorisi, tarihsel bir sosyal bilimin mücadelesi için önemli bir yol gösterici olacaktır. Bu bağlamdan hareketle, Wallerstein için Dünya-Sistem Teorisi, 20. yüzyılda sosyal bilimlerde yaşanan yöntem krizinin aşılmasında önemli bir teoridir.

Wallerstein, dünyanın dönüşümüne katkıda bulunan bir tarihsel sosyal bilimin kurulması için bir çağrı olarak gördüğü Dünya-Sistem analizini, gerçek dünyanın birçok alanını araştırmaktan alıkoyan kepenklerin açılması için bir çağrı olarak ele almıştır. Buna göre Wallerstein için Dünya-Sistem analizi, tarihsel sosyal bilimin bir paradigması olmaktan ziyade paradigma hakkında bir mücadele için bir çağrı olma özelliğine sahiptir (Wallerstein, 1999: 356). Bu bağlamdan hareketle, Wallerstein için Dünya-Sistem analizi, 20. yüzyılda sosyal bilimlerde yaşanan yöntem krizinin aşılmasında önemli bir teori olarak kabul edilmiştir.

Wallerstein, Dünya-Sistem Teorisi'nde, dünyayı üç bloka (merkez, çevre ve yarı-çevre olarak) ayırmıştır. Wallerstein, söz konusu teorisinde, günümüz dünyasının eşitsizlikler üstüne kurulu olduğunu, bu eşitlikçi olmayan sistemde merkez ülkelerin menfaatlerinin öncelikli hale geldiğini, merkez ülkelerin çevre ve yarı-çevre ülkeleri sömürdüklerini iddia etmiştir. Dünya-Sistem Teorisi, eşitsizliğe ve sömürüye dayalı modern-dünya sistemine itiraz etmiştir. Wallerstein'in işaret ettiği gibi, Dünya-Sistem Teorisi, ahlaki ve siyasi bir protesto olarak doğmuştur. Kendi deyişiyle, "Dünya-Sistem analizi, geçişin belirsizliklerinden rahatsız olmayan, iyinin kaçınılmaz zaferine duyulan inancın desteğine başvurmaksızın, seçimleri aydınlatarak, dünyanın dönüşümüne katkıda buluna bir tarihsel sosyal bilimin kurulması için

bir çağrıdır. Dünya-Sistem analizi, bizi gerçek dünyanın birçok alanını araştırmaktan alıkoyan kepenklerin açılması için bir çağrıdır. Dünya-Sistem analizi, tarihsel sosyal bilimin bir paradigması değildir. Paradigma hakkında bir mücadele için bir çağrısıdır (Kızılçelik, 2019: 189).

Dünya-Sistem Teorisi'nin sosyal bilimlerde var olan krizin aşılması adına bir mücadeleyi başlatacak çağrı olma özelliği, sosyal bilimlerin maruz kaldığı sosyal gerçekliği anlamak ve açıklamak adına önemli bir yere sahiptir. Wallerstein'in Dünya-Sistem Teorisi, yeni bir sosyal bilimin yapılandırılması ve uygulanabilirliği noktasında, siyasi bir arka plana sahip olan ve kapitalizmin yarattığı eşitsizlik ve sömürgeci anlayışla inşa edilen Modern-Kapitalist Dünya Sistemi'nin kriz ve çıkmazlarının aşılmasında önemli bir yol haritası sunmaktadır. Böylece sosyal bilimlerin bilimselliğine yönelik tartışmaların bir sonuca kavuşturulması sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTAY**, Yasin (2006). "Sosyolojinin Yitik İmgelemi", Felsefe ve Sosyal Bilimler (iç.). Ed. Kubilay Hoşgör. Ankara: Vadi. 171-179.
- BERBEROĞLU**, B. (2012). Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş. Çev., Can Cemgil. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- DİKİCİ**, Erkan (2018). "Immanuel Wallerstein'in Günümüz Sosyal Bilimini Yeniden Yapılandırma Girişimleri Üzerine Bir Değerlendirme", Sosyal Bilimler Üzerine Araştırmalar (iç.). Ed. Bayram Polat vd., Ankara: İKSAD. 50-67.
- ESGİN**, Ali (2006). "Sosyal Bilimlerin Krizinden Coğrafyanın Krizine", Sosyoloji ve Coğrafya (İç), Ed. Ufuk Özcan ve Ertan Eğribel. İstanbul: Kızılelma. 914-930.
- ESGİN**, Ali (2007). "Batı Sosyolojisinde Metodolojik Problemler", Bilim Sosyolojisi (iç.), Ed. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan. İstanbul: Kitabevi. 669-690.
- ESGİN**, Ali (2008). Anthony Giddens Sosyolojisi. Ankara: Anı.
- ESGİN**, Ali ve **ARSLAN**, Fatih (2011). "Türkiye'de Sosyal Bilim Algısının Negatifliği ve Üniversitenin Misyonu Üzerine", Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar(UYK-2011) (iç.). Cilt: 1, Bölüm: VI. İstanbul: 375-386.
- FAY**, B. (2001). Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi. Çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı.
- GIDDENS**, A. (2002). "Hermeneutik ve Sosyal Teori", Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler (iç.). Der. ve Çev., Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma.
- GIDDENS**, A. (2003). Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları, Çev., Ümit Tatlıcan ve Bekir Belkız. İstanbul: Paradigma.
- GULBENKIAN KOMİSYONU** (2011). Sosyal Bilimleri Açın, Çev., Şirin Tekeli. İstanbul: Metis.
- HİRA**, İsmail (2000). "Sosyal Bilimler: Yasa Koyucu Tasarımdan Yorumcu Tasarıma". Bilgi, 3: 81-96.
- HİRA**, İsmail (2001). "Sosyal Bilimlerde Yeni Bir Paradigma İhtiyacı", The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management, 6(1): 177-190.
- KIZILÇELİK**, Sezgin (2004a). Sosyal Bilimleri Yeniden Yapılandırmak, Ankara: Anı.
- KIZILÇELİK**, Sezgin (2004b). Zalimler ve Mazlumlar: Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası. Ankara: Anı.
- KIZILÇELİK**, Sezgin (2019). Çağdaş Sosyal Teorisyenler 2. Ankara: Anı.
- LEE E. Richard** ve **WALLERSTEIN**, Immanuel. (2007). İki Kültürü Aşmak. Çev., Aysun Babacan. İstanbul: Metis.
- MARSHALL**, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. Çev., Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- ÖZLEM**, Doğan (1996). Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi Dersleri Cilt I-II), İstanbul: İnkılap.
- ÖZTÜRK**, Emre (2016). Sosyal Bilimler Metodolojisinde Bir Yaklaşım Olarak Pragmatizm, İstanbul: Doğu.
- RUTH A. Wallace** ve **WOLF Alison**. (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Çev., Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas. Ankara: Doğu Batı.
- SAĞIR**, Adem (2014). Uygulamalı Sosyolojik Çalışmalar: Pratikten Teoriye. Ankara: Siyasal.
- ŞİMŞEK**, Lütfü (2011). Sosyal Bilimler ve Felsefe. İstanbul: Kitap.
- TAŞ**, Kemaleddin (2011). Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji, İstanbul: Rağbet.
- WALLERSTEIN**, Immanuel. (1999). Sosyal Bilimleri Düşünmemek: 19. Yüzyıl Paradigmasının Sınırları, Çev., Taylan Doğan, İstanbul: Avesta.
- WALLERSTEIN**, Immanuel. vd. (2004). Sistem Karşıtı Hareketler, Çev., Celal Kanat vd., İstanbul: Metis.

- WALLERSTEIN**, Immanuel. (2005a). 21. Yüzyılda Siyaset. Çev., Taylan Doğan ve Ender Abadođlu, İstanbul: Aram.
- WALLERSTEIN**, Immanuel. (2005b). Yeni Bir Sosyal Bilim İçin. Çev., Ender Abadođlu. İstanbul: Aram.
- WALLERSTEIN**, Immanuel. (2010). Avrupa Evrenselciliđi: Gücün Retoriđi, Çev., Aziz Ufuk Kılıç. İstanbul: BGST.
- WALLERSTEIN**, Immanuel. (2011). Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş. Çev., Ender Abadođlu ve Nuri Ersoy. İstanbul: BGST.
- WALLERSTEIN**, Immanuel. (2012). Bildiđimiz Dünyanın Sonu: Yirmibirinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim. Çev.,Tuncay Birkan. İstanbul: Metis.